

Зміст

Передмова.....	6
Розділ 1. Організація та правове регулювання транспортно-експедиторської діяльності	8
1.1. Основи транспортно-експедиторської діяльності.....	8
1.1.1. Ринок транспортно-експедиторських послуг.....	8
1.1.2. Учасники ринку експедирування	11
1.1.3. Види послуг транспортних експедиторів.....	12
Контрольні питання до 1.1.....	14
Тести для самоконтролю до 1.1.....	15
1.2. Правове регулювання перевезень та транспортно-експедиторської діяльності.....	17
1.2.1. Міжнародні та національні організації, що регулюють діяльність експедиторів	17
1.2.2. Загальні принципи правового регулювання перевезень.....	19
1.2.3. Міжнародне правове регулювання перевезень на автомобільному транспорті.....	23
1.2.4. Міжнародне правове регулювання перевезень на морському транспорті.....	26
1.2.5. Міжнародне правове регулювання перевезень на внутрішньому водному транспорті.....	30
1.2.6. Міжнародне правове регулювання перевезень на залізничному транспорті.....	31
1.2.7. Міжнародне правове регулювання перевезень на авіаційному транспорті.....	33
1.2.8. Міжнародне правове регулювання змішаних і комбінованих перевезень.....	33
1.2.9. Нормативно-правова база співробітництва України з ЄС.....	34
1.2.10. Національне регулювання у сфері експедирування.....	55
1.2.11. Міжнародна технічна допомога ЄС у сфері транспорту.....	63

1.2.12. Стандартизація та сертифікація в сфері експедирування та логістики.....	65
Контрольні питання до 1.2.....	71
Тести для самоконтролю до 1.2.....	72
1.3. Договірні основи доставки вантажу.....	75
1.3.1. Договірні взаємовідносини суб'єктів ринку транспортно-експедиторських послуг.....	75
1.3.2. Договір транспортної експедиції.....	75
1.3.3. Договір транспортного агентування.....	77
1.3.4. Договір перевезення.....	79
1.3.5. Договір купівлі-продажу.....	80
Контрольні питання до 1.3.....	81
Тести для самоконтролю до 1.3.....	82
1.4. Особливості доставки вантажів у міжнародній торгівлі.....	84
1.4.1. Базисні умов постачань міжнародної торгівлі Incoterms-2010..	84
1.4.2. Планування транспортно-експедиторської діяльності.....	89
1.4.3. Організація доставки вантажів.....	90
1.4.4. Економічне обґрунтування рішень з організації перевезень.....	91
1.4.5. Ділове спілкування.....	93
Контрольні питання до 1.4.....	94
Тести для самоконтролю до 1.4.....	94
Задачі до розділу 1.....	99
Розділ 2. Технологія транспортно-експедиторської діяльності	104
2.1. Документальне оформлення доставки вантажів.....	104
2.1.1. Експедиторська документація.....	104
2.1.2. Транспортна документація на різних видах транспорту.....	106
2.1.3. Товаросупровідна документація.....	108
2.1.4. Автоматизація та інформатизація документообігу.....	111
2.1.5. Інформаційна електронна технологія e-freight.....	115
Контрольні питання до 2.1.....	121
Тести для самоконтролю до 2.1.....	122

2.2. Розробка технологічного процесу доставки вантажів.....	132
2.2.1. Технологічний процес доставки вантажів	132
2.2.2. Вибір маршруту перевезення та виду транспорту.....	140
2.2.3. Розробка стратегії формування партій відправлення.....	142
2.2.4. Логістичний ланцюг доставки вантажів.....	143
2.2.5. Практичні проблеми формування вантажних одиниць при перевезенні на різних видах транспорту	150
2.2.6. Методичні рекомендації формування вантажних одиниць при перевезенні вантажів авіаційним видом транспорту.....	152
2.2.7. Оптимізація величини вантажних одиниць при перевезенні вантажів авіаційним видом транспорту.....	157
2.2.8. Інтегровані інформаційні системи авіакомпаній.....	162
Контрольні питання до 2.2.....	166
Тести для самоконтролю до 2.2.....	167
2.3. Управління транспортним процесом, організація складування, консалтингові та митно-брокерські послуги.....	169
2.3.1. Оперативне управління і контроль транспортного процесу.....	169
2.3.2. Організація складського господарства.....	172
2.3.3. Фрахтування і транспортне страхування.....	174
2.3.4. Консалтингові, митно-брокерські та інші операції	178
Контрольні питання до 2.3.....	179
Тести для самоконтролю до 2.3.....	179
Задачі до розділу 2.....	182
Практичне завдання «Організація доставки вантажів транспортно-експедиторським підприємством»	184
Довідково-інформаційні дані для розв'язування задач	204
Список літератури.....	207
Додатки.....	217

ПЕРЕДМОВА

Друге видання навчального посібника з дисципліни «Транспортно-експедиторська діяльність» пропонується для студентів спеціальності «Організація перевезень і управління на транспорті (за видами транспорту)» транспортних вищих навчальних закладів України. Дисципліна «Транспортно-експедиторська діяльність» є необхідною спеціальною дисципліною для підготовки інженерів з транспорту спеціальності спеціальностей 274 «Автомобільний транспорт», 275 «Транспортні технології». Предметом дисципліни є система експедиційного обслуговування перевезень зовнішньоторговельних та транзитних вантажів при прямих та змішаних сполученнях від вантажовідправника до вантажоодержувача в умовах ринкових відносин. Основною метою викладення дисципліни є формування системи теоретичних основ транспортного та експедиторського обслуговування з урахуванням технічних, технологічних, економічних і правових аспектів та практичне застосування методів організації та технології супроводження вантажів протягом усього шляху слідування «від дверей до дверей».

Транспортно-експедиторська діяльність безпосередньо пов'язана з організацією товаропостачання на підприємства оптової та роздрібної торгівлі. Тому основна частина вантажопотоків, що обслуговуються транспортно-експедиторським підприємствами – це товаропотоки торгових підприємств. Реалізація функції товаропостачання вимагає від підприємств значних інвестицій капіталу в ресурси, до яких відносяться складські приміщення, запаси, технологічне устаткування, персонал, а також транспортні засоби для постачання товару споживачу. Тому для підвищення ефективності товаропостачання, зниження транспортних витрат, підвищення якості обслуговування споживачів, організація транспортно-експедиторської діяльності передається спеціалізованим транспортно-експедиційним підприємствам, які мають необхідну матеріально-технічну базу (складські приміщення для збереження й обробки вантажів, парк автомобілів, необхідний персонал).

В сучасній навчальній літературі у галузі транспортного експедирування замало комплексних видань з організації транспортно-експедиторської діяльності різними видами транспорту, майже відсутні видання в яких вивчається застосування новітніх інформаційних технологій в цій сфері, що негативно впливає на якість знань студентів. Тому метою видання навчального посібника є системати-

зоване викладення комплексу знань з організації транспортно-експедиторської діяльності різними видами транспорту. У навчальному посібнику наводиться інформація про основи та правове регулювання транспортно-експедиторської діяльності; документальне оформлення доставки вантажу; базисні умови постачань у міжнародній торгівлі; експедиторську, транспортну і товарно-супровідну документацію; розробку технологічного процесу доставки вантажів; оперативне управління транспортним процесом та організацію складського господарства.

Посібник було доопрацьовано та доповнено посиланнями на діючі на сьогоднішній день нормативно-правові документи у сфері експедирування. Джерелами інформації, крім нормативно-правових документів, стали наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, а також навчально-методична література. Основний матеріал посібника викладено у 2 розділах, які відповідають структурі дисципліни. Основні поняття і ключові слова зведено у предметний покажчик. У посібнику наведено приклади рішення задач, задач і тести для самоконтролю, практичне завдання «Організація доставки вантажів транспортно-експедиторським підприємством», що має сприяти практичному засвоюванню матеріалу та вмінню вирішувати конкретні практичні задачі.

Внесок авторів наступний: С.Л. Литвиненком особисто розроблені передмова, 2.1., 2.2.8. та предметний покажчик; Т.Ю. Габрієловою одноосібно розроблено 2.2.6. та 2.2.7.; П.О. Яновським особисто розроблено 2.2.4.; С.Л. Литвиненком та Т.Ю. Габрієловою спільно розроблені 2.2.1.–2.2.3., 2.2.5., 2.3., задачі, довідково-інформаційні дані для їх вирішення, контрольні питання та тестові завдання до розділу 2, практичне завдання та додатки; П.О. Яновським, Г.І. Нестеренко та С.Л. Литвиненко спільно розроблені 1.1.–1.4., контрольні питання та тестові завдання до розділу 1.

Авторський колектив висловлює подяку професорам В.К. Мироненко, А.М. Новіковій, В.М. Самсонкіну, викладачам кафедр організації авіаційних перевезень Національного авіаційного університету та управління експлуатаційною роботою Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна за допомогу з підготовки матеріалу до видання. Автори навчального посібника вдячні за отриманні критичні зауваження, рекомендації і побажання до першого та другого видання та намагалися їх максимально врахувати у третьому виданні.

РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. ОСНОВИ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1.1. Ринок транспортно-експедиторських послуг

Необхідно усвідомити, що *експедитор* (від лат. *expedio* – споряджую) фізична чи юридична особа, що з доручення інших фізичних чи юридичних осіб здійснює посередницьку діяльність під час транспортування вантажів як усередині країни, так і за її межами, або з доручення зазначених осіб здійснює транспортування вантажів від свого імені і виконує всі необхідні транспортні операції.

На нинішньому етапі розвитку економіки відбувається трансформація місії експедиторів, коли вони із звичайних посередників перетворюються у рівноправних учасників процесу перевезення вантажів. До функцій транспортно-експедиційного підприємства (ТЕП) належать пошук шляхів для досягнення максимального прибутку від використання ресурсів. Досягнення компромісу між прийнятним рівнем послуг при перевезенні вантажів, термінами доставки та мінімумом транспортних витрат є основними завданнями діяльності. На ринок ТЕП значний вплив мають органи державної влади та різні міжнародні організації [5, с. 6 – 9; 7, с. 5 – 14].

У власній науковій роботі І. Василенком [58, с. 14] запропоноване визначення ТЕП, як системного координатора процесу доставки вантажу за принципами логістики, що займається підготовкою та перевезенням вантажу, повним оформленням перевезення та виконанням формальностей, надання послуг з розподілу та постачання.

На ринку ТЕП загалом діяли є три основні групи підприємств:

1. *Покупці, чи замовники, транспортних послуг* – вантажовідправники, вантажоодержувачі та вантажовласники.

2. *Перевізники* – автотransпортні підприємства, авіакомпанії, пароплавства, інші підприємства, що займаються перевезенням, навантаженням, вивантаженням та зберіганням вантажів.

3. *Експедитори* – проміжні, посередницькі структури, що надають транспортно-експедиційні послуги.

Проте, трансформація діяльності ТЕП призвела до значних змін в їх класифікації. Так І. Василенко [58, с. 15-17] виділено такі еволюційні види ТЕП: експедитори-агенти, експедитори-перевізники, експедитори-консолідатори, експедитори-оператори змішаного перевезення та експедитори-логістичні провайдери. А також автором наголошується на тому, що найскладніший вид діяльності ТЕП – коли воно поєднує всі функції, а отже в цьому випадку його діяльність значною мірою ускладнюється. Процеси глобалізації у світовій економіці, як зазначає І. Василенко, призвели до зрушень і на ринку експедирування, відбулася лібералізація практично всіх світових регіональних та субрегіональних ринків, проходить процес укрупнення компаній, утворення альянсів, союзів та об'єднань. ТЕП часто не володіє власними активами, окрім суто інтелектуальних, воно лише виробляє послуги з організації експедирування вантажів у процесі доставки. При цьому основний заробіток ТЕП відбувається на зв'язках та контактах, а також власному досвіді, іміджі, в цьому і полягає інтелектуалізація діяльності ТЕП. У процесі роботи ТЕП нерідко доводиться приймати інтелектуальні рішення.

Транспортно-експедиційна послуга – це операція чи група операцій, спрямованих на задоволення потреби клієнта в експедируванні. Транспортно-експедиційне обслуговування (ТЕО) це діяльність спеціалізованих організацій, пов'язана з перевезенням вантажів і виконанням допоміжних робіт. У структурі ТЕО можна виокремити три складові: транспортне, експедиційне та посередницьке обслуговування.

Транспортне обслуговування – це перевезення на різних видах транспорту, навантажувально-розвантажувальні роботи у клієнта та на транспортних вузлах, складські роботи на транспортних вузлах та в розподільних центрах, а також перевантажування з одного виду транспорту та інший [28, с. 10 – 52].

Експедиційне обслуговування – це підготовка вантажів, зокрема розрахунки, оформлення документів, зважування, маркування, операції з переміщення вантажів – приймально-здавальні операції та охорона, а також організаційні послуги, а саме координація робіт різних видів транспорту та інформаційно-комерційні послуги.

Підготовчо-заключне обслуговування – елемент технологічного процесу доставки вантажу, що передбачає подачу рухомого складу до місця навантаження, підготовку вантажу до перевезень (приведення вантажу до транспортабельного стану, маркування, перевірка якості та кількості вантажу, зважування, виділення контейнерів, піддонів тощо) приймання і здавання вантажу.

Складські роботи виконують на контейнерних та вантажних майданчиках транспортних вузлів, у складських приміщеннях, а також у розподільних центрах. Необхідність у складських операціях найчастіше зумовлена значною нерівномірністю надходження вантажів на транспортні вузли, що викликає необхідність у поступовому накопиченні вантажів та їх групування за маршрутами перевезень. Крім того, має місце зворотна ситуація, коли виникне необхідність у розконсолідації великих партій в дрібні відправки для подальшої доставки споживачам.

Експедиційні послуги дають можливість повністю звільнити вантажовласників від не властивих їм функцій, зокрема таких: охорона і супроводження вантажу в дорозі, проведення платіжно-розрахункових операцій та оформлення товарно-транспортної документації (заповнення документів на перевезення, їх вантажний клієнтур, розрахунки з усіма учасниками перевізного процесу).

Посередницьке обслуговування охоплює організаційно-посередницьке, консультаційне та інформаційне обслуговування. *Організаційно-посередницькі операції* пов'язані з організацією доставки вантажу, окремих послуг ТЕО і координацією роботи підрозділів транспортних вузлів, вантажовідправників, вантажоодержувачів і транспортних організацій, що взаємодіють процеси доставки вантажів. Крім того, вони включають у себе лізинг та оренду транспортних засобів, транспортного устаткування, навантажувально-розвантажувальних механізмів, складів тощо.

Консультаційно-аналітичне обслуговування включає в себе послуги з вибору типу рухомого складу на всіх етапах доставки та розрахунку оптимального маршруту перевезення з використанням різних технологій перевезення вантажу та різних видів транспорту.

Інформаційне обслуговування лежить в основі взаємодії окремих операторів і управління в цілому процесом доставки, забезпечуючи проходження інформаційних потоків. Воно дає змогу усім учасникам перевезення точно знати місце розташування вантажу і час його прибуття у пункт призначення.

1.1.2. Учасники ринку експедирування

Експедитори спеціалізуються на наданні комплексу чи окремих послуг з обслуговування. Можлива спеціалізація за видами операцій, таких як консолідація, складські операції, супровід. Координування зусиль позитивно впливає на якість доставки та сприяє зміцненню позицій експедитора на ринку [5, с. 10 –13; 7, с. 15 – 17].

Необхідність вдаватися до послуг експедиторів і агентів для вантажовласників і перевізників спочатку зумовлювалася проблемою пошуку партнерів. Адже, у вантажовласників потреба у збуті продукції, для чого їм доводиться звертатися до послуг перевізників, а перевізники зацікавлені в гарантованому наданні своїх послуг вантажовласникам.

Клієнт – це суб'єкт господарювання, який виконує або організовує виконання транспортно-експедиторських послуг, визначених договором транспортного експедирування.

Перевізник – це споживач послуг експедитора (юридична або фізична особа), який згідно з договором транспортного експедирування самостійно або через представника, що діє від його імені, доручає експедитору виконати чи організувати виконання визначених договором транспортного експедирування послуг та оплачує їх, включаючи плату експедитору.

Представників, що діють за дорученням перевізників, або повірених, які діють від імені та за рахунок перевізників за договором доручення, називають *агентами* або *брокерами*, а виконувані ними операції за договором транспортного агентування називають агентськими або брокерськими.

Агентські (брокерські) компанії – організації, що надають послуги, пов'язані з використанням транспортних засобів, їх експлуатацією і орендою.

Транспортні та вантажні термінали, склади – організації, що мають потужності для зберігання, складування, консолідації та розподілу вантажів.

Термінальні комплекси залежно від галузі діяльності використовують для надання послуг із узгодження строків доставки вантажів; виконання навантажувально-розвантажувальних робіт; робіт із тимчасового складування та зберігання вантажів; комплектування; пакування; оформлення документації та надання консультацій.

Оператор змішаного перевезення – особа, яка від свого імені або імені іншої особи укладає договір змішаного перевезення з вантажовласником, виступає як сторона договору та бере на себе відповідальність за його виконання його умов.

ТЕО класифікують за видами перевезень та за переліком послуг. За видами перевезень поділяють на

- міжміські;
- міжнародні;
- заведення-вивезення вантажів із транспортних вузлів.

За переліком послуг ТЕО поділяють на:

- надання послуг із перевезення;
- навантаження-розвантаження;
- складування.

1.1.3. Види послуг транспортних експедиторів

За характером діяльності транспортно-експедиторські послуги поділяються на: технологічні, інформаційно-довідкові, комерційні, сервісні та організаційні [5, с. 13–15; 6, с. 12–15; 7, с. 17–20]. Технологічні послуги поділяються:

- *операції та послуги з переробки та зберігання вантажів*: виконання навантажувально-розвантажувальних робіт; пакування (розпаковування) ТЕО; маркування; пломбування; організація робіт із завантаження та розвантаження вантажів у контейнери; пакування; зважування; перерахунок вантажних місць; перегрупування сортування закріплення, укриття й ув'язування; зберігання, зокрема проміжне; надання складських приміщень або відкритих майданчиків для зберігання вантажів або контейнерів;

- *послуги, пов'язані з транспортуванням вантажів*: збір вантажів у відправників та їх доставка на термінал (склад експедитора); розвезення вантажів із терміналів вантажоодержувачам; супровід вантажу в дорозі; перевірка відповідності транспортних засобів та документів вимогам і нормам міжнародних правил та угод;

- *операції та послуги з приймання та здавання вантажів*: приймання вантажу зі складу або терміналу вантажовідправника з перевіркою маси або кількості місць, а також стану вантажу, якщо це передбачено договором транспортної експедиції; здавання вантажу вантажоодержувачу;